

Eesti metsade majanduslikust osast minevikus.

H. Sepp.

Eesti metsadel on olnud minevikus õige suur seos nii maakaitsega kui ka maamajapidamisega. On üldtuntud tõsiasi, et suurteil metsakompleksidel on olnud suur ülesanne maa kaitsemisel idas ja lõunas ja et mets on olnud ka igivanast ajast hävitava vaenlase eest rahvale pelgupaigaks. Mets elas rahva hinges minevikus hoopis tugevamini kui nüüd, hankisid ju vanal hallil ajal muinaseestlased metsast rohket jahisaaki, kuid mets on oluliselt kaasa aidanud eestlasele põllumehiks saamisel. Kui vanemal ajal soome sugu rahvastel maad oli ülikülluses, rändasid metsarikastel aladel sageli asustused, kusjuures asustuse paiknedes ja rahvastiku arvu tõustes tuli alemaade korduv kasustusele võtmine 15—25 aasta järgi. Asustuse tihenedes lisandus sellele peagi põlispõld, kahe, siis kolme ja lõppeks mitme põllu süsteemi kasustuseletuleku näol. Mida enam põlispõldude arv kasvas, seda enam vabanes põlluuala otsekohe metsas rändamise kujul, suhe põlispõllu ja metsamaa-alemaa vahel kahanes siis põlispõllu kasuks. Kuid see võitlus põlispõllu ja alemaa vahel pole arenenud alati tõusvas joones, on olnud seisakuid, tagasilangusi. Seisakute, eriti aga tagasilanguse põhjuseks on olnud osalt rasked nakkavad haigused, nagu suured katkud, järjestikku korduvad rasked viljaikaldused, siis suured laastavad sõjad ühes kaasnähtustega. Sääraste aegade mõjul tühjusid sageli tunduvalt vanad asualad, eriti säärastel sõdade ajajärgul, nagu pikad ja kurnavad sõjad 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi alul, samuti ka Põhja sõja ajal (1700—1710) ja sellele liituva suure nälja (1695—1697) ja suure katku aegu 1710, kus taudid, sõjamõll ja viljaikaldused röövisid suure osa rahvastikust, nii et põlispõld aastate jooksul võsastus ja alles rahvastiku juurdekasvu tõttu kisuti metsastunud põlispõld uuesti põlispõllu hulka. Kuid sageli nõudis pikemaid aegu, enne kui asustus jälle tihenes.

Võitlust põlispõllu ja alemaa vahel on mõjutanud seega erakordselt rasked ajad, rahvastiku tiheduse tõus, kuid tingimata ka

mõisade väljaarenemine ja Lääne-Euroopa turunõuded meie vilja, eriti just rukki järele. Kui esimene põhjus, rasked ajad, on aidanud kaasa põlispõllu metsastumisele, siis viimased põhjused on tähistanud metsastunud alade põlispõldude alla võtmist.

Kuid pinge põlispõllu ja alemaa proportsiooni suhtes polnud varematel aegadel nii suur kui hiljemini, kuid ka uuematel aegadel polnud pinge igas kohas samalaadne. Tingimata oli see suurem seal, kus põllupind parem ja asustus tihedam, kui seal, kus uudisasustus alles sisse tungis. Järelikult mõjus pingele kaasa siis asustuse tihendumine ja avardumine. Arvestades aga ka mineviku põlispõllu kultuuri arenguastet, ei võinud saagi pinge põlispõllu kasuks olla nii suur kui nüüd: nõrga harimise ja halva väetise tõttu polnud põlispõllu maa-ala kuigi suur, üsna heameelega harrastati ale- ja kütisetegemist, sageli ületas ale- ja kütismaa-saak mõnekordselt põlispõllu saagi. Arusaadav siis ka, et talumeeste huvi selle vastu oli suur. Kuid alemaa kasustamisele pani talupoegade juures piiri, nagu varem mainisime, üha tihenev rahvastik, mõisa võim, sageli ka riigi võim, nagu seda näeme korduvalt Rootsi seadusandlikus töös 17. sajandi teisel poolel. Seda enam, et talupoegade juures avaldus veel 18. sajandil tendents minna sügavasse metsa ja teha seal alemaad. See on olnud teatud viisil metsadele kahjulik. Juba Rootsi valitsus hakkas siis metsi hoidma, pöörates erilist tähelepanu teatud kvalifitseeritud ja haruldasemate puuliikide, näit. tammede kaitsele. Üsna põhjapaneva tähtsusega on ka rootsiaegsed määrused metsade kustutustööde kohta, osa neist määrustest pidi olema juba varemalt. 1696. a. majandusreglemangist Liivimaa jaoks leiame selle kohta eriti üksikasjalikke määrusi. Õieti väärtuslikuks metsakaitseüsteemiks oli Liivimaa jaoks metsade järelevalve-süsteemi projekt, mille järgi Liivimaa pidi saama 100 metsavahti. Et enamik Liivimaa mõisadest oli siis riigi poolt tagastatud, oleks metsakaitse tingimata saanud kindlama kuju. Metsi võidi siis kaitsta, osalt silmas pidades neid kui riigi sissetuleku-allikaid, samuti asustatud ümbruskonna metsamaterjali vajadust, kuna paljudes piirkondades see oleks jäänud napiks ja nii mõisadest kui ka küladest liiga kaugele. Oleks olnud suureks takistuseks kauguse tõttu ehitus- ja põletuspuude raiumine ja vedamine. Tööpäevade hulk raiumisel kui ka vedamisel oleks tublisti kasvanud.

Kuivõrd nüüd äsjamainitud praktilised kaalutlused võisid olla mõõduandvad, pole kindlasti teada. Buddenbrocki poolt koostatud

seaduste kogus leiame rootsiaegseid metsakaitse määrusi nii Rootsi enese kui ka Soome jaoks, mis rakendamist leidnud ka siin. Metsakaitse rakendamine avaldub üksikasjalikumalt Rootsi agraarseadusandluses Liivimaa jaoks. Reduktsiooni memoriaali järgi pidi Liivimaa riigimõisale sissetulekute arvestamisel kaasa arvestatama, kus jätkub metsi põletuspuude müügiks või muuks, nagu tõrva, süte ja tuha põletamiseks, kuid seejuures pidi koostatama eelarve selle kohta, kui palju võib metsa ülalmainitud kujul kasustada, et riigimetsi ei raiutaks maha enam, kui peale kasvab (Red. mem. 26—27), mille läbi ajaga rent võiks väheneda. Majandusasehaldurid pidid valvama selle järele, et metsade kasustamine ei toimuks ebaseaduslikult (§ 8 ja 15). Majandusliku reglemangi järgi ei tohtud riigimõisades alemaad kasustada enam, kui seda lubavad tagavara ja aastane juurdekasv; ainult juhul, kui maa jäeti karjamaaks või võeti põlispõllu alla, võidi selle reegli vastu talitada. Metsi aga, mis olid mõisadel ehitustarbeks, ei tohtud aletada ega asustada ilma majandusasehalduri teadmisseta uute taludega.

Nagu näha neist määrustest, lähtus Rootsi metsakaitse peamiselt riigisissetuleku huvidest: metsi kaitsti selleks, et riik saaks suuremaid sissetulekuid, ja riigimõisades ja nende taludes arvestati metsa kui eri sissetulekuharu. Kaitstes mõisades ehitusmetsa, lähtus Rootsi valitsus samuti fiskaalsetest huvidest, ja nimelt, et hoida tasakaalus mõisa rendisummat, et see ei kahaneks siis, kui metsi kasustatakse üleliigselt, nii et ehitusmaterjal tuli osta mujalt.

Metsade mõju meie majapidamisele ei saa hinnata siis mitte üksi pinge seisukohalt põlispõllu ja alemaa vahel. Vaid metsal oli täita ka muid ülesandeid. Majapidamisele oli mets vajalik ehitusmaterjalina ja ka põletuspuudena. Mõlema kaugenemine asualadest võis kujuneda asulatele ebasoodsaks. Ehitusmetsade liiga suur kaugenemine avaldus juba orduajal. On näit. teada, et Ruhja ja sellest lõunapoolsemad ordualad said luba raiuda ehituspuid suurtes põlistes Saarde metsades ja harjumaalased võisid seda teha Tori ja Väandra metsades. Järelikult muutus asustatud alade seisukord metsamaterjali kättesaadavuse tõttu juba õige vara ebasoodsaks ja majanduslikult raskeks. See suhete ebasoodsus aina kasvas rahvastiku tihenedes neis paikades, kus põllupind parem. Kuid metsadele said hädaohtlikuks ka uued majandamisvormid. 18. sajandi teisel poolel algas tugev viinapõletamine, mille juures raiuti väga palju puid. Kui arvestada seda, et viinapõletamine kvantumilt pidi suur olema just neis maaosades, kus asustus tihedam ja kus enam vilja, metsa

aga vähem, siis loomulikult pidi seal vajalikke puid kaugemalt raiuma ja juurde vedama. See pidi jätma tagajärgi talupoegade koorimiste raskustele, mida märgivadki mõned 18. sajandi autorid. Viinapõletamine siis üha ju kasvas. Alemaa ja viinapõletamine juba siis nõudis metsalt liiga suurt kümnist ja kui viinapõletamine oleks saanud selle kõrgepingega areneda 19. sajandi alul kui 18. sajandi lõppaastakümnetel, siis oleksid metsad saanud väga suure kaotuse osaliseks. Kui 18. sajandi lõpp tõi kõrgepinge metsamaterjali kättesaadavuse mõttes tihedasti asustatud maa-aladel, ei võinud siiski sel ajal säärast kõrgepinget mõjustada metsaeksport ega aletamine kultiveeritud aladel ja metsaaladel seal, kus metsa ülikülluses.

Eesti metsaekspordi sadamatena esinesid siis, veel enam aga hiljemini, peamiselt Pärnu ja osalt ka Narva. Pärnu eksport võis toimuda Pärnu jõgikonna kaudu rikkalikud metsadest Toris, Väändras ja Pärnu jõgikonna lõunaosas. Siin oli metsi ja soid ülikülluses. Siin ei saanud tekkida säärast teravat disproportsiooni kohaliku asustuse ja metsamaterjali vajaduse vahel, kui seal, kus asustus tihedam. Siin segas mets ja soo veel oluliselt asustust, ka polnud veel moodnegi põllukultuur, näit. Saardes, nii kaugele jõudnud, et oleks saadud jagu põllupinnase liiga suurest niiskusest, nagu nii mitmeski teises kihelkonnas Eestis. Kitsa ribana oli siin asustus mererannikul ja Reiu jõgikonna kaudu nihkunud lõunast ja põhjast Pärnu jõest lõunapoole. Uusi võimalusi oli külluses olemas ja uuem aeg on paisanud siia tihedama asustuse. Meie ajaloo poliitiline käik, mineviku ebaratsionaalne majandamisviis on olnud põhjuseks, et Pärnumaa metsased alad on saanud nii hilja tihedama asustuse. Sõdade mõjul tühjusid enam asustatud paremad alad, kuhu vaenlased idast ja lõunast olid sisse tunginud; sõdade jne. lõppedes toimus neisse piirkondadesse uus invasioon ja metsased alad jäid endiselt ääremaadeks. Rahvastiku tiheduse tõus 18. sajandi lõpul ja 19. sajandil paiskas järk-järgult siia rahvast lisaks. Suur asustumine on Saarde, Häädemeeste ja Pärnu kihelkonnas toimunud võrdlemisi hilja.

Metsade hulgale hakkas 18. sajandi lõpul mõjuma ka Põltsamaa piirkonnas tööstus, mis polnud siiski kuigi suur. Juba H u p e l hädaldab, et metsad selle all on väga kannatanud. Muidugi ei võid meid neid hädaldamisi ehk võtta liiga traagiliselt, vahest vaatasid 18. sajandi inimesed sellele pessimistlikumalt kui meie, kuid tingimata peame arvestama seda, et 18. sajandi lõpul disproportsioonid metsa ja asustuse vahel hakkasid tolleaegsetele inimestele teravalt

silma paistma, eriti siis, kui neil oli kokkupuuteid inimestega, kes neid disproportsioone tähele panid.

Kui minevikus 18. sajandini põlispõllu ja alemaa vaheline pinge on olnud vahelduv ja eelpoolmainitud olukordadest olenev, siis tingimata 18. sajandi lõpp-aastakümneil ja 19. sajandil on see pinge põlispõllu ja alemaa vahel olnud suurem. Sellel perioodil on üha enam ja enam alemaa põlispõllu ees pidanud taganema. Ekstensiivsuse taganemisel intensiivsuse ees pidi järk-järgult alistuma põlispõllule ka alemaa. Vana liiga raiskavalt jõudu kulutav ekstensiivne põlispõllupidamine, eriti veel aletamine pidi aset andma uuele ratsionaalsemale põlispõllupidamisele. Aastast aastasse kahanes alemaa.

Mitte sugugi väikese tähtsusega pole olnud ka majapidamisesse sissetunginud uued otstarbekamad põllutööriistad. Sügavkünni- adrad, kultivaatorid, heina-viljaniidumasinad, need kõik on omakorda mõjutanud põlispõllu harimise sügavnemist ja lõppeks alemaa täielikku allajäämist. Alemaa on saanud põlispõlluks ja kus nüüd uudisasustus tungib sisse, muutuvad kannustikud otsekohe põlispõlluks, mida püütakse võimalikult intensiivsemalt harida. Muidugi ei saada nüüdki läbi ilma metsadeta. Metsade fiskaalne tähtsus on praegusajal tingimata suurem kui keskajal, Rootsi ja Poola ajal, millal meie puuliikide väljaveo järgi polnud säärast vajadust kui meil nüüd. Pealegi annab mets nüüd suuri sissetulekuid tselluloosi, vineeri jne. ekspordi näol. Kuid tingimata on metsi, nagu nägime, fiskaalseis huvides silmas peetud juba ka varem al ajal, nagu näiteks Rootsi ajal; kuid metsa veeti välja väikesel arvul peamiselt ainult neist piirkondadest, kus võimaldasid seda jõgikonnad ja kus metsa oli ülikülluses. Neis rajoones tekkis vanemal ajal, näit. Pärnus ja Narvas, ka saeveskeid, kuid need olid üldiselt väikesed ega võimaldanud kuigi suurel arvul palkide saagimist laudadeks. Olukord muutus oluliselt 19. sajandil, eriti sest ajast peale, kui hakati raudteid ehitama, kui võidi eksportida metsa ka neilt aladelt, kus see jõgikondadest kaugemal. Eriti hakkasid metsaeksporti soodustama 20. sajandil metsamajanduse seisukohast raudteed.

Kokku võttes tuleks konstateerida, et metsadel on olnud õieti suur osa meie majapidamises. Juba igivanast ajast peale on meie põllukultuur olnud seotud metsadega, on tulnud võita põlluala metsalt; asustuse kasvades ja tihenedes on kasvanud põlispõld alemaa arvel, kuid see areng pole ikka edenenu üha tõusvas suunas, suured nakkavad haigused, sõjad ja osalt ka suured viljaikaldused on tühjendanud vanad asulad, kus rahvastiku tihenedes põlispõld

hakkas metsale peale tungima. Põlispõllu enamarendatud majandamisviis kiskus ikka enam ja enam alasid alemaade alt põlispõllu alla ja seda jäädavamalt kui varemini. Kuid pinge majapidamise vajaduse ja metsade vahel on osalt õige vana, ulatudes koguni keskaega, nagu eespool nägime; hiljemini asustuse tiheduse ja uute majapidamisviiside, viinapõletamise tõttu pidi mets harvenema seal, kus põlispõld parem ja kus viljatoodang suurem.

Economical role the forests of Estonia in the ancient times.

(Summary.)

H. Sepp.

Finally it must be stated that our forests have played a great role in our national economy. Our agriculture was connected with them from the most ancient times, as the fields had to be wrested from the woods. The growth and conglomeration of settlements developed at the cost of the fields, but this development did not always progress in one rising direction, as infectious diseases, wars and, in part, drought and dearth emptied the old settlement where, with the thickening of the population, the virgin fields began to force back the woods. A more developed method of the exploitation of the fields brought more and more land under cultivation, and this more permanently than formerly. But the potential tension between economic requirements and the forests was a very old one, reaching back to the middle ages as we have seen before; with the thickening of the settlements later on thanks to new economic methods, and the distillation of alcohol, the woods became rarer where the virgin soil was better and gave more plentiful harvests.

It is also very symptomatic that during the last couple of hundred years on account of the contraction of space, settlements have also been made on those lands where formerly they were rare or quite absent, so that the settled land has been constantly enlarged. For example, in the course of time Pärnumaa began to get a more uniform appearance, whereas in the old times the more settled ground extended north-west and south-east. Now the settlements have pressed thickly inland to the middle and coastal region of the district and the coast settlements and those in the region of the Pärnu river are connected with the closest of ties. Such a process is going on, of course, in other places too.

The forests as a source of income have always formed a comparatively important part of our present economy.